

MỘT SỐ LUẬN ĐIỂM CƠ BẢN CỦA ANTONIO GRAMSCI VỀ HỆ TƯ TƯỞNG

*Lê Thị Hằng**

Ngày tòa soạn nhận được bài báo: 04/12/2020
Ngày nhận kết quả phản biện đánh giá: 03/6/2021
Ngày bài báo được duyệt đăng: 29/6/2021

Tóm tắt: Mục đích của bài viết này là nhằm trình bày những luận điểm cơ bản của Antonio Gramsci về vấn đề hệ tư tưởng – một phần rất quan trọng trong tư tưởng chính trị của ông. Để hoàn thành nhiệm vụ này, bài viết đã sử dụng phương pháp chủ yếu là nghiên cứu phân tích tài liệu dựa trên các văn bản có liên quan đến chủ nghĩa Mác phương Tây, đến các đánh giá về Gramsci nói chung và vấn đề hệ tư tưởng của Gramsci nói riêng trong các ấn phẩm do ông để lại cũng như của các tác giả khác nhau khi đề cập đến chủ đề hệ tư tưởng của Gramsci. Đó cũng chính là những dữ liệu nghiên cứu quan trọng nhằm mang lại tính khoa học khách quan cho bài viết này. Từ mục đích, phương pháp và dữ liệu nghiên cứu như trên, bài viết có ý nghĩa thiết thực trong việc nghiên cứu, làm rõ cũng như cung cấp nhiều thông tin quan trọng xung quanh những luận điểm về hệ tư tưởng trong lý thuyết chính trị của chủ nghĩa Marx phương Tây, đặc biệt là từ Karl Marx tới Antonio Gramsci.

Từ khóa: Antonio Gramsci, hệ tư tưởng, lý thuyết, tư tưởng, luận điểm, khái niệm.

I. Đặt vấn đề

Đây là một nghiên cứu thuộc chuyên ngành chính trị học nhằm mục đích làm rõ những luận điểm cơ bản của Antonio Gramsci về hệ tư tưởng. Bởi, hệ tư tưởng là một chủ đề đã được bàn rất nhiều và trở thành trọng tâm trong các nghiên cứu của các nhà Mác – xít phương Tây từ thời Karl Marx. Việc làm rõ các luận điểm này của Antonio Gramsci bằng cách bàn sâu đến tính chất phức tạp của vấn đề hệ tư tưởng chắc chắn sẽ làm nổi bật sự cần thiết của nghiên cứu trong bài viết của tác giả trong mối liên quan với các nghiên cứu của các

tác giả khác về chủ đề hệ tư tưởng trong các lý thuyết của các nhà tư tưởng của chủ nghĩa Marx phương Tây đã được bàn đến trước đây. Vì lẽ đó, nghiên cứu trong bài viết này sẽ có giá trị trong việc giải thích cặn kẽ các vấn đề xung quanh tư tưởng của Antonio Gramsci về khái niệm, ý nghĩa của khái niệm, cấu trúc, vai trò của hệ tư tưởng trong nhận thức nói chung và trong chính trị nói riêng. Đồng thời ý nghĩa cho bài viết sẽ cho thấy công lao đóng góp to lớn của Antonio Gramsci đối với chủ nghĩa Marx trên lĩnh vực tư tưởng chính trị nói chung và đối với việc hoàn thiện lý luận về hệ tư tưởng – một vấn đề

* Khoa Chính trị học, Học viện Chính trị khu vực IV

quan trọng để khẳng định lại vai trò, vị trí của chủ nghĩa Marx trước sự tấn công của các thế lực thù địch trong lịch sử và hiện tại cũng như tương lai.

II. Cơ sở lý thuyết

Bài viết này dựa trên những cơ sở lý thuyết cơ bản về tư tưởng chính trị, về hệ tư tưởng. Cụ thể là bài viết được dựa trên cơ sở lý luận từ các nghiên cứu về tư tưởng chính trị và hệ tư tưởng của chủ nghĩa Marx phương Tây, của Antonio Gramsci, dựa trên các nghiên cứu lý luận về tư tưởng chính trị và hệ tư tưởng của các dòng, các nhà tư tưởng chính trị khác nhau vì đây là các dữ liệu nền tảng, quan trọng để làm cơ sở phân tích dữ liệu và đem lại kết quả nghiên cứu khoa học cho bài viết.

2.1. Các nghiên cứu về tư tưởng chính trị và hệ tư tưởng của chủ nghĩa Marx phương Tây

Hầu hết các nghiên cứu trong các bài viết, các tác phẩm đáng chú ý về tư tưởng chính trị và hệ tư tưởng của chủ nghĩa Marx phương Tây, của Antonio Gramsci như “Chủ nghĩa Mác phương Tây” của Nguyễn Chí Hiếu và Đỗ Minh Hợp; “Marxism and history” của Merrill. M và Wallace. M;” From Marx to Gramsci: A Reader in Revolutionary Marxist Politics (Second Edition) – (Từ Marx đến Gramsci)” do Paul Le Blanc chủ biên; “An Anthology of Western Marxism: From Lukács and Gramsci to Socialist-Feminism (Tuyển tập chủ nghĩa Mác phương Tây: Từ Lukas và Gramsci đến phong trào nữ quyền xã hội)” của Roger S. Gottlieb; hay “Theories of Ideology: The Powers of Alienation and Subjection (Historical Materialism)” của Jan Rehmann ... đều cho thấy vấn đề hệ tư tưởng là chủ đề rất quan trọng trong tư tưởng của các nhà Marxist phương Tây, điều này được thể hiện trong quan điểm của

Karl Marx khi bàn về hệ tư tưởng Đức, sau này chính Antonio Gramsci đã kế thừa và biến hệ tư tưởng thành công trình phát triển, bổ sung cho học thuyết Marx trên cả hai phương diện lý luận và thực tiễn cách mạng. Các nghiên cứu trên đã chỉ ra hệ tư tưởng là vấn đề có tính chất phức tạp thuộc về kiến trúc thượng tầng nhưng đóng vai trò không kém phần quan trọng so với cơ sở hạ tầng trong sự phát triển của xã hội và chính trị.

2.2. Các nghiên cứu về hệ tư tưởng của Antonio Gramsci và các học giả khác nhau

Từ các nghiên cứu trực tiếp như “Gramsci’s Political Thought: Hegemony, Consciousness, and the evolutionary Process” của Joseph V. Femia; “The Gramscian Challenge: Coercion and Consent in Marxist Political Theory” của John Hoffmann; hay “Ideology: an introduction của Terry Eagleton; Hegemony and ideology in Gramsci” của Mouffe Chantal... Các nghiên cứu này chính là tiền đề, là cơ sở lý thuyết cho việc bàn về các luận điểm quan trọng của Antonio Gramsci về hệ tư tưởng. Cụ thể là các nghiên cứu này đã đưa ra được khái niệm, cấu trúc, vai trò và chỉ ra các tính chất phức tạp của hệ tư tưởng trên các phương diện trong đời sống chính trị xã hội, việc nhận biết và thực hành nó không phải là điều dễ dàng. Vì hệ tư tưởng không phải là vấn đề đơn nhất, được định sẵn.

III. Phương pháp nghiên cứu

3.1. Các phương pháp phân tích, tổng hợp, logic, lịch sử

Do yêu cầu nghiên cứu, bài viết đặc biệt ưu tiên sử dụng phương pháp thu thập và tổng hợp dữ liệu. Ngoài ra bài viết còn sử dụng thêm các phương pháp khác như phương pháp phân tích, tổng hợp, logic, lịch sử.

3.2. Phương pháp thu thập và tổng hợp dữ liệu:

Bài viết đặc biệt sử dụng phương pháp thu thập và tổng hợp dữ liệu, bởi, việc thu thập và tổng hợp tài liệu là rất quan trọng cung cấp những thông tin cơ bản, cần thiết để thực hiện nghiên cứu trong bài viết này. Để có số liệu, thông tin chính xác phục vụ nghiên cứu cần thu thập và tổng hợp số liệu, dữ liệu từ nhiều nguồn khác nhau. Các thông tin, số liệu sẽ được thu thập và tổng hợp từ các công trình nghiên cứu như bài báo, tạp chí, sách, các đề tài khoa học đã được xuất bản và công bố.

IV. Kết quả và thảo luận

4.1. Về thuật ngữ hệ tư tưởng

Có rất nhiều nghiên cứu và tranh luận xung quanh vấn đề rằng Gramsci dùng thuật ngữ và khái niệm hệ tư tưởng hay các hệ thống các ý tưởng, đâu là cơ sở để giải thích cho vấn đề này. Có lẽ căn cứ xác thực nhất về mặt khoa học, là chìa khóa trả lời cho các tranh luận trên chính là các văn bản do Gramsci viết và được để lại, đặc biệt là tác phẩm “Prison Notebook” (Số tay nhà tù) của ông. Tuy nhiên, cần lưu ý rằng để hiểu và kết luận về các quan điểm của Gramsci về các vấn đề chính trị không phải là điều đơn giản. Vì rằng các tác phẩm này của ông không được trình bày liên tục và hệ thống, thêm vào đó là sự chi phối của bối cảnh lịch sử đầy biến động ở Châu Âu giai đoạn thế kỷ XIX – XX.

Bằng chứng qua thu thập, phân tích và tổng hợp dữ liệu cho thấy Antonio Gramsci phân biệt rất rõ hai cách hiểu về hệ tư tưởng. Cách hiểu thứ nhất, ông cho rằng hệ tư tưởng như một khoa học về ý tưởng. Cách hiểu thứ hai, ông nhận thấy nó như một hệ thống các ý tưởng và nghĩa thứ hai rộng hơn nhiều so với nghĩa thứ nhất bởi phạm vi tồn tại của nó trong các

lĩnh vực xã hội. Gramsci còn khẳng định tính độc lập của hệ tư tưởng với tư cách là kiến trúc thượng tầng trong mối quan hệ với cơ sở hạ tầng, đây chính là luận cứ bổ sung cho những quan điểm của chủ nghĩa Marx về hệ tư tưởng, trên cơ sở này ông muốn loại bỏ những quan điểm sai trái, thù địch, xuyên tạc và bóp méo học thuyết của chủ nghĩa Marx khi cho rằng hệ tư tưởng chỉ phụ thuộc hoàn toàn vào cơ sở hạ tầng mà không có tính độc lập và quyết định cần thiết.

4.2. Về tính chất phức tạp của hệ tư tưởng

Gramsci cho rằng hệ tư tưởng không phải là một vấn đề đơn giản, định sẵn để trở thành công cụ, thành tư tưởng để các nhà lãnh đạo, người có quyền, người có tri thức... nhồi nhét vào tâm trí của người khác, đặc biệt là những người bị lãnh đạo, bị thống trị. Do đó, luận điểm cơ bản đầu tiên mà Gramsci muốn khẳng định đó là khi nghiên cứu về hệ tư tưởng, phải xem hệ tư tưởng là một dạng phức tạp của hệ thống kết cấu hợp thành nên một xã hội hoàn chỉnh. Để từ đó hiểu rằng không phải trong xã hội luôn luôn có một tầng lớp duy nhất, một chiều chuyên “sản xuất” hệ tư tưởng và tất cả các tầng lớp còn lại bị nhồi nhét, bị thống trị, thực tế là ngay cả những người “sản xuất” ra hệ tư tưởng và đứng ở tầng lớp thống trị cũng hoạt động ngược lại với hệ tư tưởng mà chính họ sản sinh ra hoặc bị thống trị bởi hệ tư tưởng khác.

Hệ tư tưởng là một phần quan trọng, trung tâm, không thể thiếu của “khối lịch sử”, tồn tại một cách hữu cơ trong xã hội – vấn đề này khác với cách gọi hệ tư tưởng thuộc kiến trúc thượng tầng của Marx. Vì lẽ đó, có những ý kiến cho rằng Gramsci bác bỏ quan điểm của Marx về hệ tư tưởng. Sự thực là Gramsci không những không bác bỏ mà ông còn phát triển, bổ sung vào

công việc nghiên cứu chưa có nhiều thời gian để quan tâm khi Marx còn sống.

Hệ tư tưởng tồn tại vừa có chủ ý, vừa không chủ ý, tồn tại vừa hệ thống do “một thế lực bá quyền” tạo ra với mục đích rõ ràng nhưng cũng tồn tại trong xã hội ở dạng rời rạc và không mạch lạc, tồn tại trong văn hóa dân gian đến tri thức truyền thống, và đặc biệt cũng có khả năng tồn tại như hệ thống ngay cả khi hoàn cảnh lịch sử sinh ra hệ tư tưởng đã kết thúc, các thế lực tạo ra hay truyền bá đã thay đổi. Theo Gramsci đây là vấn đề quan trọng cần phải được đặt ra vì từ đó sẽ nhìn thấy sự phân tầng về ý thức nhìn nhận và phân tầng trong cấu trúc của hệ tư tưởng.

Theo Gramsci hệ tư tưởng tồn tại hữu cơ trong mối quan hệ với quyền lực, đặc biệt là quyền lực chính trị. Chính luận điểm này đã đưa lý thuyết hệ tư tưởng của Gramsci trở thành lý thuyết chính trị cách mạng, bởi, đây là chiếc chìa khóa giải quyết nhiều vấn đề trong phong trào cách mạng của giai cấp công nhân trên con đường xây dựng xã hội mới. Từ đây cũng có thể giải thích được rằng tại sao tư tưởng chính trị có thể thay đổi xã hội, tại sao giai cấp công nhân của một đất nước trình độ đang phát triển hoặc kém phát triển có thể làm cách mạng,... Và tại sao nếu muốn cách mạng thành công, một trật tự xã hội mới được xây dựng chỉ dùng quyền lực, ý chí để để điều khiển hệ tư tưởng là không hiệu quả, hơn thế phải là quá trình tạo sáng ra, phê phán, có tính hữu cơ, vượt qua trật tự, thế lực “sản xuất” tư tưởng đã lỗi thời và bảo thủ.

V. Kết luận

Bài viết cho thấy vấn đề hệ tư tưởng chiếm giữ vị trí rất quan trọng và được ưu tiên trong học thuyết chính trị của Antonio

Gramsci. Hệ tư tưởng trong cách nhìn của Gramsci không chỉ được cân nhắc trên phương diện triết học, góc độ xã hội học mà còn được xem xét trên nhiều khía cạnh trước khi trở thành vấn đề lý thuyết chính trị trọng tâm của ông. Việc phân biệt rõ rõ hai cách hiểu về hệ tư tưởng và những luận điểm cơ bản về hệ tư tưởng như đã trình bày trong bài viết đã góp phần khẳng định vị trí, vai trò của Gramsci trong trường phái tư tưởng chính trị Marx ở phương Tây. Với những luận điểm cơ bản này của Gramsci về hệ tư tưởng sẽ là công cụ nghiên cứu khoa học quan trọng giúp chúng ta hiểu hơn bản chất của hệ tư tưởng cũng như vai trò của nó đối với xã hội chính trị của con người.

Tài liệu tham khảo:

- [1]. Gramsci, *Historical Materialism and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- [2]. *Antonio Gramsci Prison Notebooks: Volumes 1,2,3*, New York: Columbia University Press, 1992.
- [3]. Renate Holub (1992), *Antonio Gramsci: Beyond Marxism and Postmodernism*, London: Routledge.
- [4]. *Gramsci and Marxist theory*, London : Routledge and Kegan Paul, 1979.
- [5]. Martin Clark (1977), *Antonio Gramsci and the Revolution that Failed*, New haven & London: Yale University Press.
- [6]. Fiori G (1970), *Antonio Gramsci: Life of a Revolutionary*, London: NLB.
- [7]. Gramsci A, *Selections from the Prison Notebooks*, London: Lawrence and Wishart, 1971.

Địa chỉ tác giả: Khoa Chính trị học, Học viện Chính trị khu vực IV

Email: lehanghvk4@gmail.com

